

vációjú nevekre (*Beregfy, Reményi*). Magam így fogalmaznék: a kifundált nevek kilógnak a magyar családnévrendszerből.

A „magyar családnév-változtatások háttere” című terjedelmes fejezetben nyilvánvalóvá válik e téma nem, illetőleg nemcsak nyelvészeti mivolta. Ugyanez mondható el 20. század második felének magyar családnév-változtatásairól is. Igen alapos társadalomismeretről tanúskodó fejezet mindegyik. Külön is kiemelendő – amellyel ugyan Forgács Krisztina dolgozatában is találkozunk – az elhagyott nevek vizsgálata.

A dolgozat stílusa helyenként terjedelmes, feszesebben kell fogalmaznunk még az ilyen nem nyelvészeti témájú munkában is. Utaláskor nem használta ki a jelölt a decimális szerkesztés adta előnyöket. A sok közbevetett mondat pedig nehézkessé teszi a megértést, nem egy esetben úgy kell összekeresgélnie az olvasónak a szószerkezetek tagjait (273, 279, 367. lap). A ’magyarországi német’ jelentésű *sváb* helyett a *német* szót használjuk.

Az asszonynév-változtatásokról írottakat olvasva nem nehéz megjósolni, a család-jogi törvény levegőben lógó újabb módosítása tovább szaporítja majd a férjes nők névválasztási lehetőségét, jóllehet jelenlegi formájában is meglehetősen sokféle, mondhatnám, tarka. Ha meg a férjes – és nem férjezett! – nők lánynevük továbbhagyományozását is kivívják maguknak, és az így létrejött kettős neveket gyermekeik számára is kötelezővé teszik, az beláthatatlan következményekkel jár. Magam ugyan 1975-ben egyik felmérésem alapján implicite a férj családneve + a feleség család- és keresztnéve (*Hunyadiné Szilágyi Erzsébet*) névforma mellett tettem le a garast (vö. MNyTK. 140. sz. 72. jegyzet), de ma már erősen hajlok arra, amit Bárczi Géza javasolt a már idézett tanulmányában, hogy elevenítsük föl a XVII. század közepéig élő gyakorlatot, a férjes nők ne jelezzék nevükben „a férfitől való függésüket, ahogyan a férfi sem jelzi nevében azt, hogy odahaza kinek engedelmeskedik” (i. m. 64).

Az értekezés minősítése: *summa cum laude*.

Nagykanizsa, 2001. dec. 22.

ÖRDÖG FERENC

**OPPONENSI VÉLEMÉNY FARKAS TAMÁS: A MAGYAR HIVATALOS
CSALÁD- ÉS ASSZONYNÉV-VÁLTOZTATÁSOK (KÜLÖNÖS
TEKINTETTEL A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉRE) CÍMŰ PHD
DOKTORI ÉRTEKEZÉSÉRŐL (BUDAPEST, 2001. I. 1–256., II. 257–419.)**

A szerző dolgozata témájával a magyar hivatalos család- és asszonynév-változtatások bemutatását választotta. Az igen gazdag szakirodalommal és adattárakkal rendelkező névtudománynak ez a területe roppant érdekes, de kutatása sok nehézségbe ütközik, valamint nem rendelkezik átfogó, a megjelent szakirodalmakat is bemutató tudománytörténeti áttekintéssel. Farkas Tamás doktori értekezésében ennek a hiánynak a pótlására vállalkozott. A témaválasztásában is újszerű dolgozat erényét külön növeli az a tény, hogy írója nem elégedett meg a névváltoztatás témakörének alapos és igen részle-

tes bemutatásával, történeti áttekintésével, hanem saját maga is végzett kutatást, adatgyűjtést.

A dolgozat két, illetve három nagy részre tagolódik, ezek a fejezetek szervesen összefüggnek, egymást kiegészítik. Az első nagy egységben, amely egyben az I. kötet, megismerjük a névváltoztatások általános kérdéseit, a magyar családnevek jelentésszerkezetét a névváltoztatások szempontjából. Itt kerül bemutatásra a magyar családnev-változtatások története, kutatásának forrásai, hivatalos szabályozásának kérdései és a változtatások okai. A doktori értekezés második egységében a szerző az általa vizsgált 20. század második felének magyar családnev-változtatásait elemzi úgy, hogy követi az első részben bemutatott, általa megfogalmazott szempontokat. A harmadik, záró fejezetben a vizsgált időszak magyar asszonynév-változásainak általános kérdéseit, okait és számarányait követhetjük nyomon.

A névváltoztatások általános kérdéseit Farkas Tamás logikusan, szakirodalmi utalásokkal gazdagon alátámasztva, minden lehetséges helyzetre kitérve vázolja föl. Ezt az általános áttekintést nyújtó fejezetet a névváltoztatással összefüggő, vele kapcsolatban előkerülő, illetve az eddig használt szakkifejezések bemutatása, jelentésük tisztázása követi. Dicséretes, hogy a szerző nemcsak bemutatja a különféle tanulmányokban előforduló szakkifejezéseket, azok jelentéskörét, hanem rendet teremtve köztük állást is foglal a *családnev-változtatás*, a *névmagyarosítás* és a *névszépítés* szakterminológiák jelentésében. Ezeket a fogalmakat dolgozata további részében így használja. Figyelemre méltó a dolgozat III. fejezete, melyben a szerző a névváltoztatás szemszögéből mutatja be a magyar családnevek jelentésszerkezetét, s ezzel részben fel is tárja azok változtatásának leggyakoribb eseteit. Teszi ezt úgy, hogy közben egy-egy megállapítást azonnal illusztrál egy a saját kutatásaiból vagy hazai, esetleg külföldi felmérésből származó családnev-változtatással. A fejezet összefoglalásaként a családnev-változtatások előforduló típusaira és motivációira megad egy általa alkotott, jól áttekinthető rendszert, melyet később, a vizsgált névanyag feldolgozásakor is használ.

A IV. fejezetben felsorolt családnev-változtatások történetének korszakolásában én nem tekinteném korszaknak a szerző általa megjelölt első: a családnevek megjelenése előtti korszakot. Ha nincs családnev, akkor nincs mit megváltoztatni. Szintén a korszakok bemutatásakor fordult elő, hogy Farkas Tamás – nagyon helyesen – a harmadik korszakot 1787-től, II. József névrendeletétől számítja, majd a negyedik korszakot, melyet a családnevek változtathatatlanságának koraként nevez meg, szintén 1787-től 1814-ig határolja be. Az értekezés további fejezeteiben (V., VI.) a szerző teljes képet ad a családnev-változtatások kutatásainak forrásairól és azok történetéről, illetve részletesen bemutatja a névváltoztatás hivatalos szabályozását. Mindkét fejezet egyedülálló, kiválóan segítheti a névtanban hasonló témát választó kutatót. Az első kötet utolsó fejezete (VII.) mintegy összefoglalásként áttekinti az eddigi kutatások és a szerző adataira támaszkodva a magyar családnev-változtatások háttérében húzódó okokat, illetve felvázolja azok szociológiai jellemzőit.

A dolgozat első része önmagában is érték és nyereség a magyar névtan számára. Ezt az értéket csak fokozza az a kutatás, amelyet a szerző a 20. század második felének névváltoztatási kérvényeinek feldolgozásával, elemzésével végzett. A Belügyminisztériumba érkezett ötven év anyagából Farkas Tamás – helyeseltető módon – a tervezett

mintavételi technika módszerét alkalmazva választott ki öt évet, s egy-egy év anyagából kb. 400–400 elfogadott kérvényt. A kiválasztott évekkel, azok indoklásával teljes mértékben egyet tudok érteni. A névváltoztatások bemutatásába a szerző eddig nem szereplő új szempontokat is bevezetett, így külön, részletesen elemezte az elhagyott és a felvett családneveket. Jól áttekinthető táblázatokba foglalta össze (a korábban már bemutatott, általa alkotott szempontokra építve) a felvett nevek motiváltságát. A felvett nevek motiváltságának bemutatásakor külön kitért az elhagyott nevek eredetére (magyar és idegen), a névváltoztatók életkorára (nagykorú, kiskorú), nemzetiségére (magyar, cigány) és amelyik évben a kérvényekből kiderült, a vallására (zsidó, nem zsidó). Hasonlóan jól áttekinthető táblázatokból és szöveges kiegészítésekből követhetjük nyomon a felvett nevek jelentéstani csoportjait, és a kérvényezők demográfiai adatait, azaz nem, életkor, lakhely szerinti megoszlásukat.

A dolgozat további részében részletesen tájékozódhatunk a vizsgált időszakban előforduló kettős családnevekkel kapcsolatos névváltoztatásokról. A fejezetet figyelmesen olvasva és az adatokat összevetve kirajzolódik a 21. század új asszonynév-viselési formája, a kettős családnév (azaz a férj és a feleség családnéve kötőjellel összekapcsolva). Szintén csak az újszerű jelzővel tudom illetni a dolgozat záró fejezetét, amelyben a vizsgált időszak asszonynév-változtatásairól, azok okairól, formáiról kapunk átfogó képet. Az adatok feldolgozása itt is több szempont figyelembe vételével történik, külön táblázatokból ismerhetjük meg a házasságban élő és az elvált, illetve özvegy nők névváltoztatásra vonatkozó és demográfiai adatait.

Farkas Tamás önálló kutatását bemutató mindkét fejezetről (VIII., IX.) elmondható, hogy igen aprólékos, szakszerű, új vizsgálati szempontokkal is bővített logikus elemzés, melyet jól áttekinthető táblázatok egészítenek ki. Egyetlen kifogásom van, hogy a szerző nagyon fukar módon bánt a példák felsorolásával, az állításai példákkal történő alátámasztásával. Feltehetően ennek oka a vizsgált anyag „ifjúkorában” és ebből adódóan a személyiségi jogokra való hivatkozásban keresendő. De úgy gondolom, ez áthidalható lett volna, ha például az elhagyott és a felvett családnevek bemutatásakor csak az éppen megfelelő neveket sorolja fel az ügyirat száma nélkül, így nem derült volna ki, hogy ki, milyen névről, mire változtatott. A dolgozat másik hiányossága, hogy az igen alapos, mindenre részletesen kiterjedő „Bevezető”-nek nem született párja. Azaz sajnálatos, hogy a szerző egy összefoglalóban, összegzésben nem fogalmazta meg mindazt a tapasztalatot, amelyet az általa vizsgált időszak névváltoztatási tendenciáiból leszűrhetett volna.

A dolgozat szerkezete koherens, áttekinthetősége jó, külalakja esztétikus, stílusa megfelelő, bár néhol a túl hosszú, többszörös közbeékelésekkel megszakított mondatok, utalások nehezítik a megértést. Az irodalmi hivatkozások korrektek, pontosak, minden esetben a szerző igen magas színvonalú tájékozottságát bizonyítják. Lenyűgöző a szerző gazdag szakirodalmi tájékozottsága; az e témában megtalálható, sőt még a nehezen hozzáférhető munkákat is feldolgozta, és élt a számítógépes kor adta lehetőséggel is, így több hivatkozása az internetről származik.

Összességében elmondható, hogy Farkas Tamás doktori értekezésével a magyar névtan nemcsak egy újabb értékes munkával bővült, hanem az onomasztika egy eddig

még kevésbé kutatott és feltárt területét is megismerhettük. Mindezek alapján a dolgozat elfogadását *summa cum laude* minősítéssel javasolom elfogadni.

Kérdéseim Farkas Tamás szerzőhöz:

1. Dolgozatának VI.4. fejezetében részletesen ír, és történetében is áttekinti a nyelvművelés szerepét, formáit a névváltoztatással kapcsolatban. A feldolgozott kérvények alapján szükségesnek tartaná-e a nyelvművelés aktívabb részvételét a névízlés formálásában? Milyen módon lenne ez hatásos?

2. Az asszonynév-változtatások adatai sok esetben elgondolkodtattak. Milyen motivációk késztették a válás, illetve az özvegyiség után a lánynevüket választó nőket arra, hogy visszavegyék volt férjük nevét, azaz (ha jól értelmeztem) a *Hunyadiné Szilágyi Erzsébet* névtípust válasszák?

3. A feldolgozott kérvények még igen sok adatot, elemzendő kérdést rejtenek. Milyen irányban kívánja kutatásait folytatni, bővíteni?

Budapest, 2002. január 10.

RAÁTZ JUDIT

VÁLASZ ÖRDÖG FERENC ÉS RAÁTZ JUDIT OPPONENSI VÉLEMÉNYÉRE

1. Opponenseim véleményére adott válaszomat a nekik mondott köszönettel szeretném kezdeni. Köszönöm a dolgozat témaválasztását, módszerét, tartalmát és eredményeit elismerő szavait, s ugyanígy – vagy még inkább – köszönöm azokat a megjegyzéseket, melyekkel munkám vitatható, továbbgondolást igénylő, illetve jobbításra szoruló részleteire hívták fel figyelmemet.

2. A dolgozat szóhasználatát illetően Ördög Ferenc megjegyzéseit kellett megfontolnom. A *tulajdonnév jelentésszerkezete* helyett ő inkább *jelentéssíkok*-ról szól. Terminusát a J. Soltész Katalin óta általánossá vált *jelentésszerkezet* megnevezéssel váltakoztatva magam is használatba vettem, szakszeminaristáimnak így tanítom. A dolgozatomban 'magyarországi német' jelentésben nem kizárólagos, de gyakori használatú *sváb* szót opponensemlel ellentétben azonban nem tartom feltétlenül kerülendőnek. Az etnikumot jelölő szavak használatának kérdése messzire vezetne, de véleményemet szeretném itt néhány tényezővel alátámasztani. A névmagyarosítások történetében a hazai németységnek kiemelt szerepet szánó korszakokban – alig fél évszázada is még – általános megnevezésük a *sváb*. Ezt használják a Rajk-féle Belügyminisztérium belső feljegyzései (amelyek egyidejűleg a zsidókra – köztük sejtethetően a kikeresztelkedettekre is – az *izr.* rövidítéssel utalnak), de ez a szóhasználat jellemzi a hazai németiség névváltoztatását 1945-ben megszigorító hivatalos rendeletet is. A *sváb* szó idézőjeles és idézőjel nélküli használata a hazai németiség sorsával foglalkozó friss szakirodalomban is megjelenik, olykor elvi, szociológiai indoklással is kísérve (pl. Solymár Imre 1997. Név és identitás [A Völgyesség névtani sajátságaiából]: MNyTK. 209. I. 64–8). A szó a Magyar Televízió német nemzetiségi műsoraiban is rendszeresen elhangzik. Magam a század derekán zajló folyamatokkal kapcsolatban – a korszakhoz illeszkedően – használom a szóban forgó